

TEOLÓGIA A DYSTOPICKÉ VÝZVY SÚČASNOSTI

Pavel HANES

Summary: Current popular dystopias and catastrophic prognoses have serious impact on human psyche. Depression is one of the most common consequences of the space media give to negative news. For theology, it is important to note the philosophical background underlying these forecasts: monistic determinism and scientific anthropology. Christian hope is built on faith in the transcendent God and man as an *imago dei*, the image of God. It follows from these theological doctrines that the dystopian future is not fatally determined and man is not totally controllable by modern technology.

Abstrakt: Súčasné populárne dystopie a katastrofické prognózy majú vážny vplyv na ľudskú psyché. Depresia je jedným z najrozšírenejších následkov vplyvu médií a priestoru, ktorí dávajú negatívnym správam. Pre teológiu je dôležité si všimnúť filozofické pozadie, z ktorého tieto prognózy vychádzajú: monistický determinizmus a scientistická antropológia. Kresťanská nádej je postavená na viere v transcendentného Boha a človeka ako *imago dei*, obraz Boží. Z týchto teologických doktrín vyplýva, že dystopická budúcnosť nie je fatálne determinovaná a človek nie je totálne ovládnuteľný modernými technológiami.

Kľúčové slová: dystópia, nádej, teológia, digitálne technológie, antropológia

Dystopické vízie budúcnosti

Náreky nad úpadkom súčasnosti a varovania pred hrozbami budúcnosti sú vcelku trvalým javom nielen náboženstva, ale aj filozofie, umenia, či politiky. Reakciou môže byť na jednej strane depresívna otupenosť z emocionálne vyčerpávajúcich, ale málo praktických varovaní pred hroziacimi katastrofami alebo panika a strach z konca sveta, či zo všadeprítomných konšpirácií na strane druhej. Biblická múdrosť síce hovorí „nič nie je nové pod slnkom“ (Kaz 1,9), čo však neznamena, že dejiny neprinášajú žiadne nové výzvy. Tu treba súhlasiť s Hegelom, ktorý tvrdí, že dejiny sa neopakujú, ale postupujú v špirále a zdanlivé opakovania sa vždy odlišujú niečím, čo je v nich nové.¹ Udržať rozumnú vyváženosť medzi starou múdrosťou o opakovaní dejín a výzvami nových dejinných skutočností, ktoré charakterizujú súčasnosť a predstavujú reálne hrozby do budúcnosti, rozhodne nie je jednoduché. Je potrebné prejsť od každodenných negatívnych správ – od informácií o zneužívaní nových technológií, o terorizme, politických zmätkoch a ekologických procesoch ohrozujúcich život na planéte – a venovať tiež pozornosť dlhodobým zmenám vo svetonázore a sebavnímaní moderného konzumenta médií. Informácie z médií ovplyvňujú životný pocit a psychické zdravie v závislosti na svetonázore alebo náboženskom presvedčení ich konzumenta. Pre kresťanskú vieru a teológiu z toho plynie povinnosť analyzovať hlbšie súvislosti medzi depresívnymi dystopickými prognózami a budúcnosťou ako ju vidí kresťanská nádej.

Najznámejšie dystopické romány v 20. st. sú pravdepodobne Huxleyho *Brave New World* a Orwellov *1984*. Niektorým moderným dystópiám je možné vyčítať, že sa sústreďujú takmer výlučne na katastrofické scénare spôsobené vedeckým pokrokom, alebo že ich zaujíma čisto ekologická situácia planéty. Ak chceme súčasné dystopické úvahy, vidieť v realistickejšej perspektíve, tj. vo vzťahu k hodnotám vyznávaným väčšinou populácie, bude vhodné pripomenúť si staršie analýzy dejín civilizácií ako je napr. *Úpadok Západu* od Oswalda Spenglera,² alebo *Štúdium dejín* od Arnolda Toynbee.³ Títo autori vidia ohrozenie civilizácie nielen z hľadiska prírodných podmienok, či vedeckého pokroku a technických možností ničenia, ale všímajú si úpadok v jeho etických, kultúrnych a politických súvislostiach. Zmena etickej a hodnotovej klímy je pre civilizáciu rovnako, ak nie viac, nebezpečná ako zmena tej fyzickej.

Z nových dystopických vízií budúcnosti vyberiem len niektoré témy, ktoré sa významne odchyľujú od kresťanského svetonázoru, špecificky od teológie. Je dosť pravdepodobné, že kvôli mediálnemu účinku ich autori vo svojich jeremiádach veci viac-menej dramatizujú, čo však neznamena, že ich možno ignorovať. Mnohí z nich sa sústreďujú na situáciu v Spojených štátoch alebo v západnej

¹ R. G. COLLINGWOOD *The Idea of History*, Oxford : Oxford University press, 1978, s. 114.

² Vyšlo v rokoch 1917 a 1922.

³ Publikované v rokoch 1934-61.

Európe. Situácia môže byť u nás iná, ale globálny vplyv médií má značne nivelizujúci charakter. Mojmým cieľom nie je predložiť zoznam populárnych dystopických predpovedí, ale ukázať, ako kresťanská teológia dokáže uchrániť pred depresiou a strachom z katastrofickej budúcnosti. „Hysterický optimizmus“ môže dočasne pomôcť k psychickej rovnováhe, ale nemôže zmeniť charakter spoločnosti.⁴ Teológia nestavia kresťanskú nádej len na tom, čo psychológ Rollo May nazval filozofickými alebo pseudo-psychologickými „trikmi“ (*gimmicks*).⁵ Predstavovať si budúcnosť v ružových farbách a čakať, že k nej nevyhnutne dospejeme „pokrokom“, je vždy nebezpečné, okrem toho kresťanská eschatológia, ako už bolo povedané, obsahuje svoje vlastné dystopické predpovede. Otázkou je, ako si pri tom všetkom zachovať schopnosť kritickej racionality a zároveň postoj nádejnej budúcnosti.

Hrozby dvadsiateho prvého storočia

Zoznam depresívnych tém nie je ťažké zostaviť. Na pomoc si môžeme pozvať historika z Hebrejskej univerzity v Jeruzaleme, ktorý vo svojej populárnej knihe *21 lekcii pre 21. storočie* uvádza nasledovné problémy (skrátene): nové technológie, politické zmätky, terorizmus, kultúra myslenia a edukácia.⁶ Tieto témy sú prakticky „všadeprítomné“. Všeobecne ľudský sklon šíriť zlé správy sa možnosťami nových informačných technológií znásobuje. Niet sa čo diviť, že podľa štatistiky Svetovej zdravotníckej organizácie globálne došlo v rokoch 2005-2015 k takmer dvadsaťpercentnému nárastu depresie.⁷ Môže tu pomôcť teológia?

Zmena kultúrnej klímy

„Národy sú najzraniteľnejšie nie vtedy, keď sú slabé, ale vtedy, keď sú silné. Lebo ak sa prosperita bdelo nestráži, vedie k hybris (pocit nezraniteľnosti), hybris vedie k hlúposti (*folly*) a hlúposť k nemesis, alebo samozničujúcej odplate.“⁸ Pocit víťazstva Západu nad Východom, kapitalizmu nad komunizmom a demokracie na totalitarizmom, ktorý vyjadril Fukuyama názvom svojej knihy *The End of History*.⁹ No netrvalo dlho a došlo vážnemu spochybneniu tejto eufórie nástupom nových fyzických hrozieb, ako je medzinárodný terorizmus a imigrácia.¹⁰ Ale geopolitické hrozby majú vážne ideové súvislosti, ktoré spoločnosť neberie dosť vážne. Západná kultúra v snahe byť slobodnou a otvorenou relativizuje sama seba. „Európa pácha samovraždu.“¹¹ Týmito slovami sa začína úvod ku knihe o súčasnom kultúrnom „podnebí“ Európy, ktorého zmeny môžu byť oveľa nebezpečnejšie, ako sú klimatické zmeny na zemeguli. Prvú príčinu týchto zmien autor vidí v masovej migrácii národností z celého sveta do Európy a druhú v tom, že „...Európa stratila vieru vo svoje presvedčenie (*beliefs*), svoje tradície a oprávnenosť svojho bytia (*legitimacy*).“¹² Paradoxne, relativistická „otvorenosť“ viedla k „uzavretosti“ mysle a podkopaniu kritickeho myslenia, pretože eliminovala možnosť poznania pravdy ako istoty, od ktorej sa odvíja schopnosť pevného morálneho postoja v ekonomických, politických a spoločenských vzťahoch.¹³

Relativizácia hodnôt nevedie k očakávanej slobode plurality, ale z dôvodu sebaspochybnenia a neschopnosti nájsť uspokojenie¹⁴ núti k hľadaniu vnútornej stability vo vonkajších oporách, ako je

⁴ „Hysterický optimizmus (*hysterical optimism*) bude prevládať, kým svet znovu neuzná jestvovanie tragédie, a jestvovanie tragédie nemôže uznať, kým nebude znovu rozlišovať medzi dobrom a zlom.“ (Richard M. WEAVER *Ideas Have Consequences*, Chicago : The University of Chicago Press, 2013, s. 10.)

⁵ Kirk J. SCHNEIDER *Rollo May on Existential Psychotherapy*. In: *Journal of Humanistic Psychology*, Vol. 49, No 4, 2009, s. 419.

⁶ Yuval Noah HARARI *21 Lessons for the 21st Century*, London : Jonathan Cape, 2018, z obsahu.

⁷ <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/254610/WHO-MSD-MER-2017.2-eng.pdf?sequence=1> (14.5.2019)

⁸ Os GUINNESS *A Free People's Suicide*, Downers Grove : IVP Books, 2012, s. 78.

⁹ Francis FUKUYAMA *The End of History and the Last Man*, New York : The Free Press, 1992.

¹⁰ Historik Harari uvádza sklamanie na prvom mieste: „Koniec dejín sa odkladá“ – zrejma narážka na titul Fukuyamovej knihy. (Yuval Noah HARARI *21 Lessons for the 21st Century*, s. 3.)

¹¹ Douglas MURRAY *The Strange Death of Europe*, London : Bloomsbury Continuum, 2017, s. 1

¹² Tamže, s. 3.

¹³ Allan BLOOM *The Closing of the American Mind*, New York : Simon and Schuster, 1987. (Podnadpis: Ako vyššie vzdelanie sklamaro demokraciu a ochudobnilo dušu dnešných študentov“.)

¹⁴ Ľudia si želajú mať všetko, ale nemôžu mať všetko, a tak sú ich túžby vždy väčšie ako ich možnosť (*potenza*) naplniť ich z čoho vyplýva, že sú trvale nespokojní.“ (Niccolo MACHIAVELLI *Discourses of the First Decade*

napr. spoločenské uznanie alebo politická uniformita. Sloboda sa stáva príťažou.¹⁵ „Liberalizmus je bezpečne mŕtvy.“¹⁶ „Najväčšou krízou Ameriky je kríza udržateľnej slobody.“¹⁷ Voľný trh, dôstojnosť individua, viera v pokrok sú spochybnené stále rastúcou nespokojnosťou voličov, ako aj ekonomickými úspechmi totalitných režimov, ako je napr. Čína. Finančný kolaps z rokov 2008-9 vážne ohrozil presvedčenie, že neoliberalný voľný trh najlepšie zodpovedá záujmom a túžbam človeka po naplnení predstáv o šťastí. Máme sa teda obávať o slobodu, ktorú si užívame v demokracii? Povedú slobodné voľby k novej totalite? Rastúce túžby po „silnej ruke“ by toho mohli byť predzvesťou.

Život pod dohľadom digitálnych médií

„Big data is watching you“¹⁸ sa na spôsob Orwellovho „Veľkého Brata“ stalo heslom súčasnosti. Tvorba verejnej mienky bola tradične v rukách privilegovaných elít, ktoré, ako povedal Chomsky, chcú „...nastoliť nevyhnutné ilúzie, aby zmanipulovali a zaviedli hlúpu väčšinu a odstránili ju z verejného priestoru...“¹⁹ Zdá sa, že prienikom digitálnych technológií do súkromného priestoru a nevidaným úspechom sociálnych sietí sa „nastolovanie ilúzií“ vymklo z rúk elít a prostredníctvom záplavy irelevantných informácií, *fake news* a konšpiračných teórií dostalo do rúk šikovných blogerov, youtuberov a instagramerov. A dejiny sa znovu opakujú – nové technické možnosti vyvolávajú nielen utopické, ale aj dystopické predpovede.

Varovania pred vplyvom nových technológií na myslenie a kultúru majú dlhú tradíciu. Nezdravé pôsobenie písma predpovedal napr. Platón.²⁰ Na hrozby kníhtlače upozorňoval opät Trithemius: „Kto by nevedel, aký veľký je rozdiel medzi písaným a tlačeným textom? Text písaný na pergamene môže vytrvať aj tisíc rokov, ale tlač na papieri, koľko tá vydrží?“²¹ Smerom k televízii a vizuálnym médiám zaznela vážna kritika Neil Postmana: „Američania sa už nehovárajú, ale sa navzájom zabávajú. Nevymieňajú si myšlienky, ale obrazy. Nezdôvodňujú veci vetami, ale dobrým vzhladom, celebritami a reklamou.“²² Podobne ako písmo, kníhtlač, alebo televízia, aj internet vyvoláva na jednej strane nadšenie z nových možností, ale i dystopické úvahy tých, ktorí sledujú jeho vplyv na myslenie človeka. Množstvo ľahko prístupných informácií prostredníctvom digitálnych médií by teoreticky malo zvyšovať úroveň vzdelanosti. Roku 2012 vyšla kniha s príznačným názvom *Digitálna demencia*²³, ktorá upozorňuje na to, že ľudia, ktorí priveľmi používajú digitálne médiá, môžu trpieť podobným obmedzením kognitívnych schopností ako po zranení hlavy alebo pri psychickej nemoci.

Jedným z problémov, ktorý vyplýva zo všadeprítomných digitálnych médií, je strata súkromia. Človek pri osobnom počítači „on-line“ má falošný pocit súkromia. V skutočnosti jeho činnosť na sieti môže byť (je?) nielen pozorovaná, ale aj zaznamenávaná. Pospájaním informácií z digitalizovaných lekárskeho záznamov, GPS dát z mobilných telefónov, nákupných zoznamov z kreditnej karty telefónnych kontaktov bude človeka v tejto dystópii lepšie poznať Google ako on sám seba.²⁴ Transparentnosť tak dostane priam orwellovskú podobu bez toho, aby si to jednotlivec jasne uvedomoval. Požiadavka transparentnosti je chvályhodná tam, kde je požiadavka namierená na zaobchádzanie s verejným majetkom alebo politicky významnými informáciami. Niečo iné je využívanie modernej techniky na sledovanie ľudí v ich súkromí.²⁵

of Titus Livius, London : Kegan Paul, 1883, s. 117.)

¹⁵ „V tejto spoločnosti nátlaku (*Zwangsgesellschaft*) si každý nosí svoj pracovný tábor so sebou. Zvláštnosťou tohto pracovného tábora je, že každý je tu zároveň väzňom i dozorcom, obeťou aj páchatelom. Človek tak vykorisťuje sám seba. Vykorisťovanie je teda možné i bez nadvlády.“ (Byung-Chul HAN *Vyhořelá společnost*, Praha : Rybka Publishers, 2016 s. 29.)

¹⁶ H. W. BRANDS *The Strange Death of American Liberalism*, New Haven : Yale University Press, 2001, s. vii.

¹⁷ Os GUINNESS *A Free People's Suicide*, s. 16.

¹⁸ Yuval Noah HARARI *21 Lessons for the 21st Century*, s. 44.

¹⁹ Peter WINTONICK & mark ACHBAR *Manufacturing Consent*, Montreal : Black Rose Books, 1994, s. 222.

²⁰ PLATÓN *Faidros 274E-275A*.

²¹ Ioannis TRITHEMII *Opera Pia et Spiritualia*, Mainz : 1604, s. 750.

²² Neil POSTMAN *Amusing Ourselves to Death*, New York : Penguin Books, 1985, s. 92-3.

²³ Manfred SPITZER *Digitale Demenz*, München : Droemer HC, 2012.

²⁴ Google „...vás bude určite poznať lepšie, ako vy sám seba.“ (Yuval Noah HARARI *Homo Deus*, London : Harvill Secker, 2015, s. 337.)

²⁵ „Transparentné je len to, čo je mŕtve. Celkom transparentné je len prázdno. Transparentný používateľ je zároveň obeťou aj páchatelom“ tvrdí Byung-Chul Han vo svojom varovaní pred ideologizáciou a fetišizáciou transparentnosti. (<https://www.zeit.de/2012/03/Transparenzgesellschaft>) 10.5.2019.

Ďalší problém, ktorý z inflácie informácií vyplýva, je fragmentácia poznania.²⁶ Na výsledný stav myslenia tvoreného mozaikou nesúvislých dát, sa hodí analýza Hermanna Brocha, ktorú rozpracoval v *Teórii masového šílenstva*.²⁷ Jeho úvahy boli ovplyvnené vládou nacizmu v Nemecku, ale fenomén „polospánku“, ako ho Broch opisuje, môžeme vidieť aj ako výsledok vplyvu súčasných digitálnych médií.

Bude jednotlivец ovládaný technikou ako v nejakom dystopickom „Metrixe“? Je naozaj *homo sapiens* len súborom dát, ktoré je možné digitalizovať a uložiť na iné technologické médium, ako je ľudské telo?

Teologická obrana nádeje

V kresťanskej teológii patrí nádej medzi tri tzv. „teologické cnosti“: viera, nádej a láska. Evanjelium je nepredstaviteľné bez dimenzie zvestovania nádeje. Pojem „nádej“ tu ale neznamená to, čo v antickom Grécku – prázdne dúfanie,²⁸ ani to, čo u Rortyho – schopnosť veriť, že budúcnosť bude nejakým neurčitým spôsobom lepšia ako minulosť.²⁹ Nádej ako kresťanská cnosť je istota založená na Božom prísľube.³⁰

Kritické vysporiadanie s reálnymi hrozbami vyžaduje v prvom rade pra-obyčajné preverovanie spoľahlivosti zdrojov, skúmanie širších súvislostí dát v ich pozitívnom aj negatívnom svetle. Takýto kritický a opatrný prístup je vecou zdravej racionality (tzv. „sedliackeho rozumu“ alebo „common sense“) a zvyčajne bezprostredne nezávisí na svetonázore, či teológii adresáta informácie. Ale prognózy, ktoré sú na týchto údajoch založené, vždy budú vychádzať z implicitného svetonázoru, ktorý verejnosť považuje za samozrejmy. Obvykle sa označuje ako *Zeitgeist* („duch doby“). Jeho súčasťou je dnes hneď niekoľko „izmov“: monizmus, evolucionizmus, ekonomizmus a zvyčajne aj fyzikalizmus. Kresťanská teológia odporuje týmto základným „izmom“, teda premisám, ktoré tieto prognózy skryte obsahujú. Pre zachovanie postoja nádeje je nevyhnutné vždy preniknúť až k týmto väčšinou implicitne predpokladaným svetonázorovým premisám.

Náboženstvo ako thanatotechnika?

Moltmann v známej *Theologie der Hoffnung* upozorňuje na dvojité význam kresťanskej eschatológie. Nejde tu len o to, čo je kresťanskou nádejou, ale aj ako je možné túto nádej prechovávať.³¹ Zdá sa, že toto „ako“ kresťanskej nádeje je potrebné dnes znovu pripomenúť. Nádej sice čerpá elán z poznania eschatologickej budúcnosti, ale jej energia má rozhodujúci vplyv na prežívanie prítomnosti. Kresťanské náboženstvo a nádej, ktorú zvestuje, nesmie ostať len akousi *thanatotechnikou*.³² Toto však reálne hrozí, ak sa pokúsime zo života vylúčiť tajomstvo a v „...medzných udalostiach života – narodenie, láska, smrť – prenecháme pole známej psychologickkej a pseudovedeckej kategórii *prirodeného (tout naturel)*.³³ Nádej, ktorá je celá postavená na *prirodenom*, nedokáže čeliť hrozbám budúcnosti. Obrana kresťanskej nádeje spočíva v očakávaní budúceho a tiež súčasného *nadprirodeného* Božieho riadenia dejín tým, čo teológia

²⁶ „Vo všetkom, čo sa dnes musia ľudia naučiť – a nie je toho málo! – chýba ich poznaniu syntetizujúca sila. Je to ...zlepenina, ktorú je možné rýchlo si osvojiť a zase rýchlo zabudnúť.“ Súčasná reformy vzdelávania sú však značne problematické: „Ohlasovanie novej spoločnosti je okrem iného tak jednoduché a bez rizika, pretože len málokto rozozná, aký starý je tento údajne nový svet.“ (Konrad Paul LIESSMANN *Teorie nevzdělanosti*, Praha : Academia, 2009, s. 10, 112.)

²⁷ Hermann BROCH *Massenwahntheorie*, 1938-49.

²⁸ John LEWIS *Solon the Thinker*, London : Bloomsbury, 2006, s. 85.

²⁹ Richard RORTY *Philosophy and Social Hope*, London : Penguin Books, 1999, s. 120.

³⁰ Jean-Yves LACOSTE *Encyclopedia of Christian Theology*, New York : Routledge, 2005, s. 734. Akvinský hovorí o nádeji ako o *istote* budúceho blaženstva: „Spes est certa expectatio futurae beatitudinis“ (Tomáš AKVINSKÝ *Summa Theologiae*, II^a-IIae q. 18 a. 4.)

³¹ „In Wahrheit aber heißt Eschatologie die Lehre von der christlichen Hoffnung, die sowohl das Erhoffte wie das von ihm bewegte Hoffen umfaßt.“ (Jürgen MOLTSMANN *Theologie der Hoffnung*, München : Chr. Kaiser Verlag, 1966, s. 11-12.)

³² „Náboženství, ako thanatotechnika, ktorá má zbaviť človeka strachu zo smrti, doslúžili (*haben ausgedient*)“ (Byung-Chul HAN *Müdigkeitsgesellschaft Burnoutgesellschaft Hoch-Zeit*, Berlin : Matthes & Seitz, 2016, s. 35.)

³³ Gabriel MARCEL *K filosofii naděje*, Praha : Vyšehrad, 1971, s. 9. Marcel hovorí, že myslenie, ktoré vynechá zo života tajomstvo (*mystère*) je pozostatkem degradovaného racionalizmu (*racionalisme dégradé*).

nazýva *Božia prozreteľnosť*. Kresťanská eschatologická nádej odmieta predstavu o pokroku ľudstva k ideálnej šťastnej beztriednej spoločnosti, ako ju opisoval napr. marxizmus a proti tomu predpovedá odpadnutie od viery, etický úpadok spoločnosti a Boží súd nad ľudstvom. Napriek tomu tu nejde o fatálne určenú a neodvratnú dystópiu. V situáciách, keď sa človek v depresii a beznádeji obracia o pomoc k Bohu, kresťanská viera má poslanstvo nádeje a vie o Bohu, ktorý pôsobí uprostred politických a prírodných ohrození. Eschatologická nádej Kristovho evanjelia povoláva človeka k očakávaniu budúceho veku, nového eónu, v ktorom bude vládnuť spravodlivosť. To je jej neodmysliteľný vzťahový bod. Zároveň však zvestuje nádej prítomnú v tomto veku, založenú na tom, čo by sme mohli nazvať teologickými konštantami dejín: Božia prozreteľnosť, Božie milosrdenstvo a program dejín spásy (*Heilsgeschichte*).

Smerovanie dejín a atribúty „jestvujúceho“ Boha

Skutočný Boh (pleonazmus?) nemôže „slúžiť“ národu³⁴. Toto platí aj o tzv. „kresťanskej kultúre“, ktorá síce používa pojem „Boh“, ale nevie sa dohodnúť na tom, kto to vlastne je, a či má reálnu alebo len psychologickú existenciu. Nádej spočíva v tom, že Boh sa zjavil v dejinách a stále v dejinách pôsobí. Výzva poznať Boha uprostred ohrozenia je zároveň výzvou uznať ho v jeho atribútoch, ktoré zabránia urobiť si z neho nástroj vlastného náboženského (aj kresťanského) programu. Ako sa však vyhnúť klamlivosti svojej vlastnej psychiky a mysle?

Moltmannovo „ako“ kresťanskej nádeje vychádza z experiencie Boha, „ktorý je skutočný“.³⁵ Toto sa môže zdať ako zbytočná poznámka, ale dnes, keď psychológia terapeuticky nahradila teológiu, si ľahko zameníme reálne jestvujúceho Boha s psychologickou projekciou boha existujúceho len v našej mysli.³⁶ Kresťanská nádej, ktorá má odolať „jóbovským zvestiam“ a dystopickým prognózam, potrebuje autentickú experienciu Boha „z prvej ruky“. Nebude jej postačovať ani viera v nejaký „kresťanský mýtus na prežitie“ v duchu existencialistickej psychológie.³⁷ Boh sa v dejinách predstavil ako „Som-Kto-Som“ a z tohto hľadiska on je primárnou realitou bez vzniku a všetko ostatné je len sekundárne, ním stvorené bytie. Inkarnovaný ako Ježiš z Nazareta umožnil človeku kontaktovať ho na nám prístupnej úrovni.

Ak uvážime, že k atribútom jestvujúceho Boha neodmysliteľne patrí suverenita, „metódu“ autentického poznania nie je možné vtesnať do nejakého algoritmu, ktorý bude vždy a všade úspešný. Ostáva len možnosť Boha osloviť a čakať na neho v duchu biblických žalmov.³⁸ Individuálne rozdiely budú vždy existovať, hoci vždy budú vychádzať z viery v to isté evanjelium.

Ovládnutie človeka technikou a teologická antropológia

Druhou podstatnou premisou dystopickej prognostiky, ktorá znemožňuje kresťanskú nádej, je populárna scientistická antropológia. Proti antropologickej teórii, v ktorej je subjekt chápaný ako „...prázdny, rozpoltený, bez-podstatný a nereflexívny, ...a ktorého existenciu je možné predpokladať len tam, kde sa odohrávajú procesy za rigorózných podmienok (*dont les conditions sont rigoreuses*)“³⁹ si kresťanská teológia môže vziať na pomoc aj ne-náboženskú kritiku, ktorá má proti tomu aj iné než kresťanské výhrady. V teologickej antropológii je človek obrazom Božím. Paralelou tejto doktríny vo filozofii je karteziánsky subjekt. Napríklad Slavoj Žižek vymenúva „svätú alianciu“ akadémie, ktorá sa dohodla vyhnúť „strašidlo zvané karteziánsky subjekt“. Jeho zoznam je dosť dlhý: new-ageovský obskurantista, postmoderný dekonštrukcionista, habermasovský teoretik komunikácie, heideggerovský zástanca myslenia bytia, kognitívny vedec, hlbinný ekológ, kritický (post-)marxista ako aj feminista.⁴⁰ Žižek začína parafrázou prvej vety *Komunistického manifestu* (západnú akadémiu obchádza

³⁴ Yuval Noah HARARI *21 Lessons for the 21st Century*, s. 127.

³⁵ Francis SCHAEFFER *Ten, ktorý je skutočnosť*, Praha : Návrat domů, 1994. Názov originálu je *The God Who Is There* (1968).

³⁶ Pojem „pravda“ chápaný psychologicky rozširuje ontológiu v duchu fenomenológie na entity jestvujúce len v mysli. „‘Physisch‘ ist nicht das einzige Kriterium einer Wahrheit. Es gibt nämlich auch seelische Wahrheiten, die sich physisch weder erklären noch beweisen oder bestreiten lassen.“ (Carl JUNG *Antwort auf Hiob*, Zürich und Stuttgart : Rascher Verlag, Rascher 1967, s. 5.)

³⁷ Rollo MAY *Túžba po mýtoch*, Bratislava : Ikar, 2007.

³⁸ „Prečo si sklúčená, moja duša, prečo sa znepokojuješ? Čakaj na Boha, ešte mu budem ďakovať, svojmu Spasiteľovi, svojmu Bohu.“ (Ž 42,6)

³⁹ Alain BADIOU *L'Être et l'événement*, Paris : Éditions du Seuil, 1988, s. 9.

⁴⁰ Slavoj ŽIŽEK *Nepolapiteľný subjekt*, Chomutov : L. Marek, 2007, s. 5.

strašidlo... karteziánskeho subjektu), čím dodáva tomuto tvrdeniu monštrózný charakter. Žižekov „karteziánsky subjekt“ isteže nie je to isté ako *imago dei* teologickej antropológie.⁴¹ Napriek tomu, alebo skôr práve preto, je jeho kritika na túto „tichú dohodu znesvárených strán“ pre teológiu zaujímavá.

Zámer vyhnať strašidlo karteziánskeho subjektu prirodzene zahrňuje aj kresťanské videnie človeka ako *imago dei*, neredukovateľný subjekt, ktorý nie je možné vyčerpávajúco vysvetliť prevedením na dáta, procesy, či algoritmy. Vždy sa tu musí počítať s ontologickým tajomstvom, o ktorom hovoril Gabriel Marcel. Človek je viac ako súbor zložitých algoritmov, ako si to myslí autor populárnych kníh, historik Yuval Noah Harari.⁴² Toto tvrdenie je vo svojej podstate návrat k mechanistickému materializmu Laplacea alebo La Mettrieho. Z neho vyplývajúci determinizmus odmietol už dialektický materializmus. Immanuel Kant analogicky kritizoval Humeovo stotožnenie duše človeka so súborom vnemov a ideí. V dvadsiatom storočí túto dilemu riešil Donald Davidson prostredníctvom teórie anomálneho monizmu.

Ak je kresťanská teologická antropológia založená na stvorení a biblickej doktríne o *imago dei*, jej východiskom musí byť poznanie Boha a jeho atribútov, ktorých „obrazom“ má subjekt byť. Poskytnúť tzv. „vedecký“ (tj. metodologicky opakovateľný) dôkaz tohto tvrdenia, ktorý by nahradil vieru, je evidentne nemožné. Inak by už nejestvovalo rozdelenie ľudí na veriacich a neveriacich. Toto však neznamená, že nejestvuje možnosť osobne sa presvedčiť o ontologickej realite človeka ako duchovnej bytosti alebo „nepolapiteľného subjektu“. No ak má k tomu dôjsť, duchovné vnímanie musí byť obnovené tým, čo Ježiš nazval „narodením znovu“ (Ján 3:3). Pre kresťanskú nádej v situácii šírenia poplašných dystópií je dôležité to, že ak je založená na teologickej antropológii *imago dei*, nikdy nemôže dôjsť k úplnému ovládnutiu človeka technikou dohľadu, ani k jeho „prest’ahovaniu“ do nejakého super-počítača. Duchovná podstata človeka ako obrazu Božieho je transcendentná a vonkajšiemu pozorovateľovi a manipulátorovi nikdy nebude úplne prístupná.

Vizuálna kultúra a teologický logocentrizmus

V záplave často šokujúcich obrazových dát sprostredkovaných médiami sa realita neviditeľného sveta vnímaného vierou ľahko scvrkne na zbožné predstavy, ktoré možno patria v nedel’u do kostola, ale s realitou majú sotva niečo spoločné. Neil Postman si myslí, že známy MacLuhanov výrok „médiom je posolstvo“⁴³ má precedens v druhom prikázaní Dekalógu, ktoré zakazuje vyrábať obrazy „čohokoľvek“. S Postmanom asi nebudeme súhlasiť, že by tu šlo o zákaz akýchkoľvek zobrazení (v izraelskom chráme boli sochy cherubov), ale založenie kresťanskej viery na verbálnej komunikácii neviditeľnej reality je historicky aj teologicky doložené a zdôvodnené.

Logocentrický charakter kresťanskej nádeje je možné ilustrovať na porovnaní štruktúry vizuálneho toku obrazových dát z médií a štruktúry logocentrického zvestovania nádeje. Vizuálny vnem bez interpretácie nedokáže vytvoriť interpersonálny vzťah.⁴⁴ Ani najpôsobivejší obraz nedokáže povedať „chcem s tebou tráviť čas“. Vzťah vzniká verbálnou komunikáciou a vizualizácia ho môže trivializovať tým, že idealitu vzťahu konkretizuje nejakou formou v časopriestore. Obrazový vnem sprostredkúva realitu v časovo obmedzenom intervale. Z princípu veci je zrejmé, že to, čo je opticky vnímateľné, nie je budúcnosť. Futuristické obrazy, ak naozaj majú zobrazovať budúci stav vecí (napr. stavebné plány), potrebujú slovný komentár v budúcom čase. Bez slov ich nedokážeme časovo zaradiť. Kresťanská nádej stojí a padá vierou v Božie prisľuby. Snáď najdôležitejším rozdielom v štruktúre obrazových informácií a logocentrickej komunikácie je ich pomer k neviditeľnému svetu. Evanjelium a kresťanská teológia vytvára kontakt so spirituálnou realitou. Historicky je vedecký náboženský skepticizmus spojený s rastom významu vizuálneho vnímania oproti orálno-audiálnemu.⁴⁵

Vyhnuť sa vizuálnym médiám nie je dosť dobre možné a sotva želateľné. Lepším riešením je

⁴¹ Karteziánsky subjekt, proti ktorému „svätá aliancia akadémie“ bojuje je imperialistický a totalitárny, neschopný tvoriť komunitu. (Jean-Luc NANCY *The Inoperative Community*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991, s. 31.)

⁴² Yuval Noah HARARI *Homo Deus*, Paris: Editions Albin Michel, 2017, s. 97.

⁴³ „The medium is the message“ (Marshall MCLUHAN *Understanding Media*, Cambridge: MIT Press, s. 7.)

⁴⁴ Poznanie založené na vizuálnom vnímaní vylučuje poznanie subjektu. (Walter J. ONG, *Interfaces of the Word*, Ithaca: Cornell University Press, 1977, s. 123.)

⁴⁵ Epistemické uprednostnenie reprezentácií v priestore vytvorilo perceptuálne pole, ktoré bolo „...fundamentálne ne-reflexívne, vizuálne a kvantitatívne“. (Donald M. LOWE *History of Bourgeois Perception*, Chicago: Chicago University Press, 1982, s. 26.)

posilniť spirituálnu percepciu a rozvažovacie schopnosti čítaním vhodnej literatúry a meditáciou. Kritické seba-pozorovanie pri konzumácii obrazov z digitálnych médií môže tiež byť nápomocným pri snahe nepodľahnúť ani jednej z dvoch krajností – hysterickému optimizmu alebo panickému pesimizmu.

Záver

Dystopické predpovede vytvárajú atmosféru obáv. Snaha brániť sa strachu, či dokonca panike, môže viesť k použitiu terapeutických trikov, ktoré síce pomáhajú prežiť, ale nedávajú skutočnú odpoveď na problém smerovania dejín. Kresťanská eschatológia obsahuje proroctvá, ktoré je možné zaradiť ku katastrofickým scénárom sci-fi filmov alebo vedeckým prognózam ohrozenia života na planéte. Ale eschatologické predpovede je potrebné vidieť vo svetle evanjelia, ktorého obsahom je nádej.